

maniobres dels sectors reaccionaris dirigides a suscitar l'agitació i la confrontació interna, per tal de frenar l'auge d'un sentiment identitari que anava en augment. Mites, pors i manipulació. Tornava a ser heroic atrevir-se a pensar contra una premsa i uns mitjans de comunicació que feien el joc al poder (vint anys de PP), destinats a enfrontar el País Valencià amb Catalunya i les Illes Balears, amagant la llengua i la cultura compartida. El poder va disfressar de legitimitat l'atac. Després, la societat adormida ha continuat cercant tutors. Estimular el pensament crític, aquest és el noble propòsit de l'assaig de Gustau Muñoz. El coneixement allibera, però també cal que vaja acompanyat de la voluntat i el desig de realitzar una autèntica revolució encara possible. *Sapere Aude!*

SÍLVIA GÓMEZ SOLER

Societat de Filosofia del País Valencià  
silviateular@gmail.com

**Berti, Enrico.** *Introducció a la metafísica*, Trad. Harold Roig. Sabadell: Edicions Enoanda, 2019, 165 pàgines. ISBN: 978-84-120711-2-2.

Edicions Enoanda (Sabadell) fa disponible en català aquesta obra d'Enrico Berti<sup>1</sup> (Valeggio sul Mincio, Verona, 1935) escrita el 1993 i reeditada el 2017,<sup>2</sup> un petit volum de caire introductori que com el títol *Estructura i significat de la metafísica d'Aristòtil*<sup>3</sup> (del mateix autor, i traduït en la mateixa col·lecció *Episteme*) facilita als estudiants i estudiosos de filosofia rebre l'ensenyament d'aquest professor emèrit de la Universitat de Pàdua, deixeble de Marino Gentile i Gustavo Bontadini, que exposa de manera brillant i clara el sentit d'una metafísica clàssica que és alhora contemporània.

L'obra s'estructura en tres capítols, cadascun de vora cinquanta pàgines: el capítol I. *Nom, tipologia i crítiques*; el capítol II. *El tema*; i el capítol III. *El problema, el Principi, el recorregut*. El primer i el segon capítol despleguen una mena d'introducció de la introducció i ressegueixen els principals exponents i problemes de la metafísica en la tradició del pensament occidental al

1. Vegeu la presentació d'Antoni Bosch-Veciana al volum *Estructura i significat de la metafísica d'Aristòtil* (Berti, 2019: XI).
2. Potser cal lamentar, sobre aquest punt, que l'edició catalana no afegeixi al text del 1993 els articles més recents del mateix autor que la reedició italiana inclou com a annexos. Vegeu <http://www.utetuniversita.it/catalogo/scienze-umane-e-sociali/introduzione-alla-metafisica-3607> [Data de consulta 10/12/2021]
3. Berti, Enrico (2006) *Struttura e significato della Metafisica di Aristotele*, Roma: EDUSC; també traduïda al català per Ed. Enoanda (Berti, 2019).

llarg del temps amb una proposta de classificació. El tercer capítol demostra la validesa de la metafísica clàssica i de la seva recepció per part de l'*escola de Pàdua* –l'aposta de Berti–, seguint Marino Gentile, del que anomena una *metafísica de l'experiència integral* que es vol alhora hereva directa de la *Metafísica* d'Aristòtil i companya de diàleg de l'ontologia contemporània de l'escola analítica.

\* \* \*

Berti comença al Capítol I. *Nom, tipologia i crítiques* (p. 1-51), com és habitual, per l'origen i significat del terme *metafísica* (1.1) però comença bo i atenen a les *transformacions i articulacions del significat* (1.2), en una mirada diacrònica il·luminadora. En el recorregut tot al llarg de la tradició, Berti tracta breument Avicenna, Tomàs d'Aquino, Duns Scot, Benito Pereira, Francisco Suárez, Jakob Lorhard, Christoph Schleiber, Johannes Micraelius, Francis Bacon, Descartes i Leibniz; i recorda la divisió de Wolff de la metafísica en l'edat moderna entre la *metaphysica generalis* i la *metaphysica specialis* en tres parts: *cosmologia generalis*, *psychologia rationalis* i *teologia naturalis*. Amb més detall, l'autor aclareix l'estructura de la *metafísica* kantiana i la *(re)solució de la metafísica en lògica* en Hegel (les *doctrina de l'ésser*, *doctrina de l'essència* i *doctrina del concepte* a *Enciclopèdia de les ciències filosòfiques*, de 1817 i 1830). Ja al segle xx, Berti es refereix breument a la continuació neotomista de la metafísica en la seva accepció aristotèlico-tomista, amb justa contrapartida en el neohegelianisme, i acaba amb un esbós dels plantejaments de Heidegger, D.W. Hamlyn (*Metaphysics*, 1984) i F.P. Strawson (*Individuals*, 1959).

És especialment interessant l'aproximació de Berti a la *Tipologia de la metafísica* (1.3, 1.4, 1.5), en què defineix les *metafísiques immanentistes* (1.3), d'una banda, i les *metafísiques de la participació* (1.4), de l'altra, per acabar amb l'exposició de les *metafísiques de l'experiència* (1.5), i entre les últimes s'hi compta la practicada i defensada per Berti.

El professor atorga a Anaxàgores el títol de fundador *ad honorem* d'aquest corrent de l'experiència dins dels estudis metafísics, que tanmateix afirma que encetà pròpiament Aristòtil, el plantejament del qual hauria d'esperar enterat sota les síntesis platònico-aristotèliques, cristianes i musulmanes a la seva recuperació i adequada recepció ja al segle xx. La metafísica aristotèlica és en el seu sentit original, segons Berti, *metafísica de l'experiència integral*, perquè abans de la seva recepció per Suárez (i Tomàs, posteriorment) és objecte d'estudi de la metafísica d'Aristòtil *el que és, en tant que és* en el sentit de l'ésser en tots els seus sentits possibles *alhora*, i no pas tan sols l'ésser en el sentit més general suaressià, que comprèn l'*esse* com a *res, aliquid, non nihil* –en una recepció abstracta, podríem dir.

La darrera part d'aquest capítol inicial, *Les crítiques a la metafísica* (1.6), exposa breument la *primera crítica a la metafísica*, per part de la sofística, amb la negació del principi de no-contradició per part de Protàgores; la

crítica de l'escepticisme; i la crítica dels nominalistes i fideistes a l'edat mitjana, que l'autor relaciona amb la crítica de Hume a la idea de casualitat. Amb més detall, Berti s'esforça a esmenar la idea prou estesa que després de Kant la metafísica ja no és possible. Aquesta tesi, com mostra l'autor, deriva d'una comprensió superficial i divulgativa del projecte kantianista, i, per molt que s'aplica a l'estatus de la *metaphysica specialis* de Wolff, no afecta la *metaphysica general*, que en Kant inclou tant la crítica (la recerca de tot allò que pot ser conegut a priori) com el *sistema* (el conjunt dels coneixements filosòfics purs d'aquesta espècie). Així doncs, si bé des de Kant la metafísica futura no podrà ser mai ciència en sentit newtonianista, ja que no pot realitzar-se com a síntesi entre conceptes i experiència, sí que pot ser i és (ja en el mateix Kant) ciència com a possible coneixement racional: la *filosofia transcendental*, que estudia els principis dels objectes en general; i abans, *la crítica*, l'estudi preliminar de les possibilitats i els límits de la raó. No només no anul·la Kant la possibilitat de la metafísica, sinó que essent la *Metafísica dels costums* el sistema dels coneixements filosòfics purs en l'ús pràctic de la raó, cal comptar el plantejament kantianista entre els exponents de la *metaphysica de l'experiència*.

Per arrodonir l'apartat dedicat a les crítiques a la metafísica, Berti exposa breument la concepció nietzscheana de la metafísica com a secularització de la necessitat religiosa i paradigma de *nihilisme passiu* que cal desfer per la *química de les idees i els sentiments* per obrir així la possibilitat del *nihilisme actiu*: l'afirmació únicament de la vida, la força i la voluntat de poder. Tot seguit el nostre autor adreça la crítica positivista de Carnap i els seus derivats fins a Wittgenstein i Popper, i la concepció de la metafísica com una mena d'art fallit, que sense tenir sentit (ja que no conté proposicions empíricament verificables), tampoc no assoliria en les seves feixugues realitzacions històriques el que en Heidegger es reivindica com a pensament no representatiu sinó *evocatiu, poetant*. Sobre el darrer diu Berti que, tot i l'objecció al positivisme que recull *Einführung in die Metaphysik* (1935) amb el plantejament de la qüestió essencial *per què hi ha, en general, el que és, i no el no-res?*, per la influència de Nietzsche i en la línia de les recepcions d'Aristòtil de Brentano i Natorp, el segon Heidegger passa també a considerar la metafísica com a reducció de l'ésser a l'ens summe, de l'ontologia a teologia, i a parlar llavors de la tasca de superació *a través (über)* de la metafísica per tal de tornar a l'autèntic sentit de l'ésser posat a la llum pels presocràtics a *Überwindung der Metaphysik* (1936-1946).

El segon capítol, *El tema* (p. 52-101), relega a un segon pla l'aproximació diacrònica de la primera part i exposa una síntesi sincrònica del tema de la metafísica, que segons el nostre autor no s'ocupa, de manera principal, ni de l'estudi dels límits del coneixement científic, ni de la defensa de la possibilitat lògica de la fe, ni tan sols de la necessitat de la humanitat i de cada home de donar un sentit a la pròpia vida o *la necessitat de fundar l'ètica*. La tesi de Berti és que la metafísica neix per donar solució a un problema que no és científic-

fic, ni religió, ni existencial, ni ètic –ans precisament metafísic. L'autèntic problema de la metafísica, diu Berti, és la qüestió de si l'experiència és la totalitat de l'ésser o no, la totalitat de la realitat. L'experiència és el *tema* de la metafísica, que no l'*objecte* com a realitat que s'oposa al subjecte cognoscent: *en relació amb un tema [...] el que coneix, recerca o demostra pot formar part ell mateix de la cosa tematitzada, pot estar-hi per dir-ho així a dins. [...] en metafísica, l'experiència, que en constitueix el tema, comprèn no tan sols allò del qual es té experiència, sinó també el qui té experiència, així com el mateix acte d'experimentar* (p. 59-60). No es pot sortir de la consciència, i per això l'aporia *realisme-idealisme* se supera mitjançant l'idealisme, si bé en una comprensió que no redueix la realitat a la consciència o pensament i que *significa solament que la realitat sobre la qual versa la metafísica és interna al pensament, a la consciència entesa naturalment en sentit transcendent, no com a consciència de l'individu aïllat, sinó com a consciència humana universal* (p. 60).

En conclusió, és l'experiència el tema que la consciència tematitza en l'exercici metafísic, entesa aquesta experiència en el sentit següent: (1) com a conjunt de les percepcions que tenim per mitjà dels òrgans dels sentits, certament, o *percepció sensorial*; (2) com a percepció de la consciència de si mateixa, que és *autopercepció*, i (3) o (2') com a restes de percepcions passades, records o conjectures de percepcions futures, és a dir, només possibles. En la traducció de Harold Roig, l'experiència *comprèn, a més de la percepció sensorial, la memòria, la imaginació, la fantasia i tota altra cosa que es vulgui afegir al que s'experimenta en el sentit més ampli del terme (per exemple la vida inconscient o subconscient) [...] també els anomenats pensaments, els conceptes o les idees. Això significa que en l'experiència també hi poden ser compresos els coneixements científics, els coneixements històrics i tot allò que d'alguna manera constitueix la visió del món* (p. 61-62). L'experiència ve a coincidir amb la totalitat del que s'ha viscut, tant del passat o present com del futur, és a dir del vivible –allò que els alemanys anomenen *Erlebnisse*, que pren els noms de *Dasein* i *The Human Condition* en Heidegger i Hannah Arendt, respectivament, i que en les accepcions adequades pot designar-se també com a *existència, realitat, món, societat o història*.

Per a la investigació del tema assenyalat, Berti defensa la validesa de l'*aparat* conceptual metafísic aristotèlic, entre altres: *matèria-forma*, condicions de la possibilitat de l'existència de la multiplicitat; *potència*: és a dir, l'existència de les condicions reals tals per les quals una determinada possibilitat està destinada a actuar-se sempre que cap obstacle no l'hi impedeixi; les *categories*: en tant que no deduïbles, accidentals (per l'absència d'una noció única d'ésser), però sempre en relació amb la primera categoria que identifica les substàncies primera i segona bo i dotant les categories d'unitat; la *substància*: no pas un *substratum obscurum*, sinó allò a què ens referim, com és acceptat, cita Berti, per Strawson (1959), Kripke (1980), Wiggins (1980), Rovighi (1953), Hamlyn (1984) i Alvira (1987); el *principi de no-contradició*: segons

el qual *és impossible que la mateixa cosa pertanyi i no pertanyi al mateix temps a la mateixa cosa i segons la mateixa cosa* (Met. iv. 3, 1005b 19-20), principi no només vertader sinó *necessàriament vertader* (Met. iv. 4-6), i les seves derivades lògica (*no es pot afirmar i negar alhora la mateixa cosa sota el mateix aspecte*) i psicològica (*no es pot pensar que al mateix temps i a la mateixa cosa pertanyi i no pertanyi una mateixa determinació*); finalment, el *principi del tercer exclòs* (designació adoptada per Baumgarten), pel qual el principi de no-contradició adquireix valor eurístic i fa possible la demostració *per via de refutació, enlentikòs*, de la qual Berti s'ocupa llargament ja al tercer capítol.

En aquest tercer capítol, amb el títol *El problema, el Principi, el recorregut* (102-151), Berti torna a centrar el que ha anomenat *l'autèntic problema de la metafísica*, aquell problema precisament metafísic que fa que en Aristòtil, per exemple i per antonomàsia, hi hagi una *Metafísica* i no només una *Física*. A saber: l'ésser sobrepassa l'experiència o no? L'experiència és tot l'ésser? Hi ha res (ésser) que transcendeixi l'experiència? Segons Berti, que cita Marino Gentile, el naixement de la metafísica coincideix amb el sorgiment d'un ens totalment en acte en el llibre XII de la *Metafísica* d'Aristòtil. El nostre autor ens proposa, en aquest darrer capítol, el reexamen de la validesa de la resposta aristotèlica heretada contra les altres.

Contra Parmènides, diu Berti, l'esdevenir es revela com l'objecte o el contingut de l'experiència; *dóxa* i *fantasia* són formes del mateix esdevenir. *Esdevenir*, consisteix en un canvi d'estat, és successió de formes en un substrat, i implica novetat: diferència entre l'abans i el després articulada pels ritmes del temps, autèntica condició transcendental de l'experiència considerada en totes les seves formes. L'experiència és, doncs, forma d'organització de l'esdevenir (en el temps), organització oberta, incompleta, progressiva... en la qual el coneixement del què (*o ti*) du de seguida a la pregunta pel per què (*dioti*), pregunta per a la qual el concepte és la primera forma d'unificació, inconclusiva i orientada cap a una unitat sempre ulterior que és, al límit, la mateixa unitat de l'experiència.

Heus ací l'estructura global de realitat, que és ordre, unitat, regularitat... Amb nobles marges d'eventualitat i imprevisibilitat (sota els noms d'*atzar*, *llibertat*, *casualitat*, *creativitat*...). I és, per això, *esdeveniment: id quod cuique evenit*. Heus ací, de nou, la mateixa pregunta: l'experiència així entesa, tanmateix, no pot ser *ab-soluta, in-dependent, no dependent de cap altre*? O bé és una realitat que depèn d'un altre, i és aleshores aqueix altre allò absolut?

Berti exposa en les darreres pàgines la seva resposta, segons la qual la filosofia, i més precisament la metafísica com a forma pura de la mateixa, és justament la refutació reeixida dels intents d'absolutitzar l'experiència i l'esdevenir. Essent que l'absolutització de l'experiència, de l'esdevenir, *presenta sempre noves formes que cal reconduir a la seva forma general*, la tasca filosòfica no s'acaba mai. El caràcter *refutatiu* de la filosofia, de la metafísica, no és secundari: *la metafísica només viu si s'hi oposa una negació, una objecció, una*

*crítica que pugui ser refutada.* Berti és brillant per la claredat amb què exposa el mètode de la investigació metafísica: la *dialèctica* que té lloc en el diàleg amb l'adversari i intenta refutar l'altre i no caure ell mateix en contradicció. Segons els esmentats principis de no-contradicció i del tercer exclòs, la demostració pròpia de la filosofia-metafísica (*elenktikós*, en Aristòtil) consisteix a demostrar la contradicció de l'intent de negació d'una tesi, que pel tercer exclòs equival a la demostració de la seva condició d'innegable. És per aquest procediment que la negació de l'esdevenir, que es resol en si mateixa en una forma d'esdevenir i cau en contradicció, obliga al reconeixement, contra Parmènides, de la indubtabilitat de la tesi de l'afirmació de l'esdevenir –i a la necessitat d'una *metafísica del canvi*.

És pel mateix procediment *elèntic* que es demostra la transcendència del Principi i així la necessitat i l'ajustament de la filosofia com a metafísica: la mateixa complexitat de l'experiència, el seu caràcter problemàtic, n'impossibilita l'absolutització. La filosofia, com a forma de saber que és problematització total, fins i tot i primer de si mateixa, permet l'afiorament d'una certesa de dring cartesiana: la problemàticitat és en efecte improblematitzable. Essent el mateix acte de posar-la en qüestió una forma de problemàticitat, tan sols l'afirmació de la tesi roman dempeus després de la contradicció en què cau la seva negació. No hi ha contradicció entre transcendència del principi i intranscendibilitat de l'experiència –heus ací el valor de la crítica de Kant a una ciència que ambicioni allò transcendental.

El discurs metafísic recull, doncs, segons Berti la demostració en què coincideixen les demostracions per refutació de (1) la determinabilitat, multiplicitat i intel·ligibilitat de la mateixa experiència; (2) la necessitat de l'esdevenir de l'experiència; (3) la complexitat de l'experiència; (4) la transcendència del principi. Allò que l'autor entén per *metafísica clàssica*, en la comprensió d'una *metafísica de l'experiència integral*, ressegueix un camí simple, molt unitari, que adreça (1) el tema de l'experiència integral, o l'objecte d'estudi del que és, en tant que és –amb tots els seus significats; (2) el problema: la complexitat de l'esdevenir, de l'experiència, de la mateixa filosofia; (3) la demostració i posició d'un principi metafísic, transcendent, i de les seves característiques o atributs. No per simple i unitari, diu Berti, el mètode de la metafísica deixa de ser pensament (per ser intuïció), ni és infundat, arbitrari o gratuït. Al contrari, és mediació, estructura lògica, argumentació, demostració, tot i que mai de tipus deductiu, perquè la filosofia no té l'avantatge de poder pressuposar uns principis, sinó que els ha de guanyar.

El desplaçament de la filosofia occidental, doncs, no és un simple accident cultural, ni la filosofia es redueix a un *comportament psicològic, ans [és] una necessitat intrínseca de la mateixa comprensió de l'experiència* (p. 126), és *la mateixa experiència viscuda conscientment* (p. 122-123). Una via certament complexa, un *comportament difícil de portar a terme*, segons el mateix Berti, *com ensenya l'hermenèutica d'avui dia [...] perquè tots tenim uns prejudicis,*

*unes preconcepcions, uns costums, unes condicions culturals, lingüístiques, psicològiques, sociològiques etc. Però això no treu que la tasca de la filosofia sigui la de portar a la llum en la més gran mesura possible aquests prejudicis, [...] i amb això garbellar-los, no necessàriament remoure'ls, sinó posar-los en qüestió per veure si mereixen ser conservats o abandonats (p. 126).*

\* \* \*

El professor parla a través d'aquest llibre en un estil directe, senzill i planer que sens perjudici de la complexitat i profunditat intrínseques es farà comprensible als més novells en la matèria. L'exposició només pot ser llacunosa, personal, inevitablement resumida, subratlla Berti —és un discurs que demana ser integrat en una metafísica de la persona humana. És la lectura d'aquesta traducció al català a càrrec de Harold Roig (ed. Enoanda, Sabadell) una magnífica ocasió per a la integració de la proposta de Berti d'un tipus determinat de metafísica en els estudis de filosofia en la nostra llengua. Ens congratulem d'aquesta i d'altres novetats en les diverses col·leccions que ha encetat darrerament la mateixa casa editorial, edicions a les quals hem dedicat en aquest número de l'*Anuari* un total de quatre recensions. Esperem que es puguin esmenar en un futur alguns errors tipogràfics i de traducció que hem comunicat als responsables amb voluntat d'unir esforços per a una llarga vida a la metafísica.

MARIA ARQUER I CORTÉS

Societat Catalana de Filosofia  
maria.arquer@gmail.com

**CRÒNICA. *El mal dels innocents al VilaPensa'21: un assaig conjunt de pensar l'incomprensible.***

Immers en la pandèmia de la Covid-19 i les seves conseqüències, el VilaPensa d'enguany ha girat al voltant del mal com a fil conductor. Els actes principals del festival, duts a terme a l'auditori VINSEUM i retransmesos en directe i en *streaming*, així com les activitats emmarcades en l'esdeveniment han tractat el tema des de diferents òptiques capaces de realçar-ne tant la complexitat com la proximitat a la nostra experiència. Aquest intent de pensar el mal ha integrat des d'una aproximació general al concepte del *mal* i als tractaments diversos que ha rebut al llarg de la tradició occidental filosòfica, iconogràfica i literària, fins a reflexions socioeconòmiques i psicològiques sobre el patiment que la pandèmia ha suposat i suposa encara, passant per l'Holocaust com a exemple paradigmàtic del mal i per la seva representació